

Історія

УДК 902:378(477.54)"18/21"

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18504884>**«Життєвий цикл» викладання археології та історії первісного суспільства у стінах Харківського університету: до питань хронології і фазеології****Калугін Олег Володимирович,**

аспірант, кафедра історіографії, джерелознавства та археології,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Україна, м. Харків,

<https://orcid.org/0000-0002-8485-9060>**Прийнято: 19.01.2026 | Опубліковано: 31.01.2026**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню історії викладання археології та історії первісного суспільства у стінах Харківського університету крізь призму проблем хронології та фазеології. Метою роботи є обґрунтування доцільності застосування фазеологічного підходу в поєднанні з аналізом довготривалих процесів для виявлення закономірностей трансформації викладацьких дисциплін у контексті змін наукових, інституційних і культурних умов. Дослідження спрямоване на подолання обмежень традиційних хронологічних моделей, які не дають змоги повною мірою відобразити внутрішню динаміку розвитку університетського викладання.

Методологічною основою дослідження є поєднання хронологічного аналізу з фазеологічним підходом у межах концепції довготривалих процесів. Використання аналітичних методів історії науки та освіти дозволило

розглядати викладання археології та історії первісного суспільства не як послідовність ізольованих етапів, а як безперервний процес зміни фаз і констеляцій елементів.

У ході дослідження встановлено, що розвиток викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті відбувався шляхом поступових фазових переходів, а не через різкі хронологічні розриви. Показано, що елементи попередніх фаз зберігалися та функціонували в трансформованому вигляді в межах наступних етапів, утворюючи складні констеляції викладацьких практик і методологічних підходів. Виявлено асинхронність між інституційними змінами та реальними трансформаціями навчального процесу, що підтверджує обмеженість жорстких періодизаційних схем.

Наукова новизна дослідження полягає у застосуванні фазеологічного підходу до аналізу історії університетського викладання, що дозволило запропонувати концептуальну модель вивчення довготривалих процесів у системі вищої освіти. Отримані результати підтверджують досягнення поставленої мети та засвідчують продуктивність обраної методології для дослідження історії науки й освіти, а також відкривають перспективи для подальших порівняльних студій і аналізу інших освітніх інституцій.

Ключові слова: *археологія, історія первісного суспільства, Харківський університет, викладання, хронологія, фазеологія, історія освіти, історія науки, університетські студії, методологія історії науки.*

**The «life cycle» of teaching archaeology and the history of primitive society at
Kharkiv University: on the issues of chronology and phaseology**

Oleh Kaluhin,

PhD student, Department of Historiography, Source Studies and Archaeology,

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0002-8485-9060>

***Abstract.** The article is devoted to the study of the history of teaching archaeology and the history of primitive society at Kharkiv University through the lens of the problems of chronology and phaseology. The aim of the study is to substantiate the expediency of applying a phaseological approach in combination with the analysis of long-term processes in order to identify patterns in the transformation of teaching disciplines in the context of changes in scientific, institutional, and cultural conditions. The research is aimed at overcoming the limitations of traditional chronological models, which do not make it possible to fully reflect the internal dynamics of the development of university teaching.*

The methodological basis of the study is the combination of chronological analysis with a phaseological approach within the framework of the concept of long-term processes. The use of analytical methods of the history of science and education made it possible to consider the teaching of archaeology and the history of primitive society not as a sequence of isolated stages, but as a continuous process of changes in phases and constellations of elements.

The study found that the development of teaching archaeology and the history of primitive society at Kharkiv University took place through gradual phase transitions rather than through abrupt chronological breaks. It is shown that elements of earlier phases were preserved and continued to function in a transformed form within

subsequent stages, forming complex constellations of teaching practices and methodological approaches. An asynchrony between institutional changes and the actual transformations of the educational process was identified, which confirms the limitations of rigid periodization schemes.

The scientific novelty of the study lies in the application of the phaseological approach to the analysis of the history of university teaching, which made it possible to propose a conceptual model for studying long-term processes in the system of higher education. The obtained results confirm the achievement of the stated aim and demonstrate the productivity of the chosen methodology for research in the history of science and education, as well as open perspectives for further comparative studies and the analysis of other educational institutions.

Keywords: *archaeology, history of primitive society, Kharkiv University, teaching, chronology, phaseology, history of education, history of science, university studies, methodology of the history of science.*

Постановка проблеми. Історія викладання археології та історії первісного суспільства у стінах Харківського університету постає як складний, багаторівневий і тривалий процес, що розгортався впродовж більш ніж двох століть у контексті змін наукових парадигм, освітніх моделей, інституційних реформ і ширших соціокультурних та ідеологічних трансформацій. У межах цього процесу археологія та історія первісного суспільства формувалися не лише як наукові напрями, а й як викладацькі дисципліни, що перебували у постійній взаємодії з університетським середовищем, державною освітньою політикою та загальними тенденціями розвитку гуманітарного знання.

Традиційно вивчення історії викладання цих дисциплін ґрунтувалося переважно на хронологічному принципі, що передбачає впорядкування подій у

межах чітко визначених часових рамок. Такий підхід дозволяє реконструювати загальну послідовність етапів розвитку, співвідносячи їх із ключовими історичними подіями — відкриттям університету, змінами університетських статутів, політичними зламами, війнами та реформами системи освіти. Водночас хронологічна періодизація виявляється обмеженою у поясненні внутрішньої логіки трансформацій викладацьких практик, методологічних підходів і змісту навчальних курсів.

Хронологія як інструмент історичного пізнання виконує насамперед функцію впорядкування подій і забезпечує орієнтацію дослідника в минулому, однак її кордони не є ані стабільними, ані однозначними. Початкові й кінцеві точки досліджуваних процесів перебувають у стані постійної зміни, що зумовлено кількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, розвиток викладацьких дисциплін відбувався за принципом накладання етапів, коли поява нових підходів не супроводжувалася зникненням попередніх, а призводила до їх співіснування та поступової модифікації. По-друге, обмеженість і фрагментарність джерельної бази не завжди дозволяє встановити точні дати запровадження або завершення окремих навчальних практик. По-третє, формування археології та історії первісного суспільства як викладацьких дисциплін відбувалося під впливом різноспрямованих наукових і культурних контекстів, розвиток яких був нерівномірним та асинхронним.

У результаті хронологічний підхід часто фіксує лише зовнішні межі змін, залишаючи поза увагою перехідні стани, внутрішні трансформації та механізми взаємодії різних елементів дисциплінарного знання. Це зумовлює потребу в залученні методологічного інструментарію, здатного не лише впорядковувати події у часі, а й пояснювати логіку їх послідовності, співіснування та взаємопроникнення.

У цьому контексті перспективним є звернення до концепції довготривалих процесів (long-term processes), яка дозволяє розглядати історію викладання археології та історії первісного суспільства як безперервний процес із внутрішньою структурою та власною динамікою. Методологічно цей підхід пов'язаний із принципом фазеології, відповідно до якого розвиток історичних і соціокультурних явищ відбувається через послідовність фаз, що не є ізольованими одна від одної.

Згідно з фазеологічним підходом, елементи та процеси ранніх фаз продовжують функціонувати в межах наступних у трансформованому вигляді, утворюючи нові констеляції з елементами пізніших фаз. Перехід до нової фази означає появу нових структур, ідей і практик, а не радикальний розрив із попереднім станом. Такий підхід дозволяє відійти від лінійно-еволюціоністського бачення історії та зосередитися на аналізі поступових змін, поворотних моментів і перехідних станів.

З огляду на це історія викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті може бути інтерпретована як довготривалий процес постійної зміни констеляцій інституційних умов, наукових підходів, освітніх практик і культурно-ідеологічних установок. Такі зміни доцільно розглядати не лише як реакцію на зовнішні історичні події, а й як результат внутрішніх зрушень і концептуальних «поворотів» у межах дисциплінарного знання.

Таким чином, наукова проблема полягає в обмеженості традиційних хронологічних моделей для аналізу історії викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті та необхідності їх доповнення фазеологічним підходом. Поєднання хронології з фазеологією відкриває можливість комплексного аналізу не лише часових меж розвитку

дисциплін, а й внутрішньої логіки їх трансформацій у взаємодії з науковими та культурними контекстами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження, присвячені історії археології та гуманітарних дисциплін загалом, демонструють помітне розширення методологічного інструментарію, однак водночас зберігають низку концептуальних обмежень у трактуванні процесів викладання та інституціоналізації знання. Значна частина праць зосереджена на реконструкції дисциплінарної історії через хронологічно впорядкований опис подій, що дозволяє фіксувати окремі етапи розвитку, але не завжди пояснює внутрішню логіку змін і механізми переходу між ними.

У межах досліджень, спрямованих на осмислення історії археології як наукової дисципліни, дедалі частіше наголошується на необхідності відходу від канонічних наративів і лінійних схем розвитку. У працях останніх років підкреслюється, що традиційні синтетичні історії археології не повною мірою враховують контекстуальну зумовленість формування знання та роль інституційних середовищ, зокрема університетів, у трансляції й відтворенні дисциплінарних моделей [1, р. 1–6], [2], [3, с. 504–507]. Водночас акцент у цих дослідженнях здебільшого робиться на зміні теоретичних парадигм, тоді як викладацькі практики та освітні механізми залишаються другорядним об'єктом аналізу.

Окремий блок сучасних досліджень пов'язаний із переосмисленням хронології та періодизації як базових інструментів історичного пізнання. У методологічних студіях наголошується, що періодизаційні моделі, попри їх евристичну цінність, є умовними конструкціями, тісно пов'язаними з конкретними науковими й культурними традиціями, а тому не здатні повною мірою відобразити асинхронність і багаторівневість історичних процесів [4, с. 5–

8], [5, с. 116–121]. У цьому контексті хронологія дедалі частіше розглядається не як пояснювальна модель, а радше як інструмент орієнтації в історичному матеріалі.

Проблема часу та процесу набула особливої актуальності й у сучасній теоретичній археології. У низці праць запропоновано процесуальне бачення археології, у межах якого наголос робиться не на фіксації окремих стадій, а на динаміці становлення, тривалості та взаємопроникненні різних темпоральних рівнів [6, с. 71–83]. Подібні підходи дозволяють критично переосмислити протиставлення «періодів» і «перехідних фаз», однак переважно застосовуються до аналізу матеріальної культури, а не до історії викладання або освітніх інституцій.

Важливий внесок у розвиток процесуального мислення зробили також концепції, що розглядають історію як сукупність довготривалих процесів, у межах яких фази постають не як замкнені стани, а як епізоди безперервної трансформації. У цьому контексті ключовою залишається теоретична спадщина, спрямована на поєднання хронології з фазеологією, де послідовність подій доповнюється аналізом структурних змін і механізмів переходу між фазами [7, р. 15–30], [8, р. 43–62]. Попри те, що ці ідеї не є новими, сучасні дослідження дедалі частіше звертаються до них як до альтернативи лінійним еволюційним моделям.

У соціогуманітарних науках фазеологічний підхід активно використовується для аналізу дисциплінарної інституціоналізації та реконфігурації знання. Зокрема, у працях, присвячених розвитку соціологічної теорії, фази розглядаються як такі, що не витісняють одна одну, а накладаються й співіснують у межах єдиного процесу, формуючи складні констеляції методів, тем і аналітичних перспектив [9, р. 3–14], [10, р. 23–42], [11, р. 191–193].

Водночас ці підходи майже не застосовуються до аналізу історії викладання археології та суміжних дисциплін.

Паралельно розвиваються міждисциплінарні напрями, спрямовані на дослідження довготривалих історичних процесів із використанням формалізованих моделей, зокрема кліодинаміка та макроісторія. Вони орієнтовані на виявлення повторюваних структур і трендів у тривалій перспективі, що підтверджує загальну тенденцію сучасної науки до виходу за межі подієвої історії [12, р. 61], [13, с. 19–23]. Водночас застосування цих підходів здебільшого обмежується аналізом соціально-економічних процесів і майже не торкається проблем історії освіти та викладання.

Таким чином, аналіз сучасних досліджень засвідчує, що, попри наявність розвинених теоретичних підходів до осмислення часу, процесу та фазових змін, історія викладання археології та історії первісного суспільства залишається переважно описаною в межах хронологічних схем. Недостатньо уваги приділяється аналізу перехідних фаз, співіснуванню різних викладацьких моделей і механізмів їх трансформації в межах університетського середовища. Саме ця прогалина зумовлює необхідність звернення до фазеологічного підходу в поєднанні з аналізом довготривалих процесів, що й становить теоретичну та методологічну основу поточного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний масив досліджень, присвячених історії археології та гуманітарних дисциплін, а також наявність розвинених теоретичних підходів до аналізу часу, процесу й періодизації, низка ключових аспектів проблеми історії викладання археології та історії первісного суспільства у стінах Харківського університету залишається недостатньо опрацьованою. Передусім це стосується методологічних обмежень, пов'язаних із домінуванням хронологічного підходу,

який не дозволяє повною мірою пояснити внутрішню динаміку змін у викладацьких практиках та механізми переходу між різними етапами їх розвитку.

Однією з основних прогалин у попередніх дослідженнях є відсутність системного аналізу перехідних фаз у викладанні археології та історії первісного суспільства. Більшість наявних робіт фіксують окремі етапи розвитку дисциплін, прив'язуючи їх до конкретних історичних подій або інституційних змін, однак залишають поза увагою процеси накладання, співіснування та поступової трансформації різних викладацьких моделей. У результаті історія викладання постає як послідовність відносно замкнених періодів, тоді як реальна практика демонструє значно складнішу картину безперервних змін.

Іншою невирішеною проблемою є обмежене використання фазеологічного підходу у дослідженнях історії освіти та університетського викладання. Хоча концепції фаз, довготривалих процесів і констеляцій активно застосовуються в соціології, історії науки та суміжних галузях, вони майже не інтегровані в аналіз викладання археології та історії первісного суспільства. Це призводить до методологічного розриву між сучасними теоретичними моделями аналізу історичних процесів і практикою дослідження конкретних освітніх інституцій.

Важливою прогалиною також залишається недостатня увага до ролі наукових і культурних контекстів у формуванні викладацьких дисциплін. У попередніх дослідженнях ці контексти часто розглядаються як зовнішній фон або сукупність факторів впливу, тоді як їх взаємодія з внутрішніми інституційними процесами викладання залишається недостатньо проаналізованою. Це ускладнює розуміння того, яким чином ідеологічні, методологічні та термінологічні зміни впливали на структуру навчальних курсів і викладацькі підходи в різні історичні періоди.

Крім того, попередні дослідження, як правило, не пропонують конкретної моделі, яка дозволила б інтегрувати різнорідний емпіричний матеріал — навчальні програми, курси лекцій, інституційні реформи, персональні наукові школи — в єдине аналітичне поле. Відсутність такої моделі ускладнює порівняльний аналіз різних етапів розвитку викладання та обмежує можливості інтерпретації накопиченого матеріалу в довготривалій перспективі.

Зазначені прогалини мають не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки вони впливають на сучасне розуміння процесів трансляції наукового знання в університетському середовищі. Нерозробленість механізмів фазових переходів у викладанні обмежує можливість адекватної оцінки сучасного стану дисциплін та перспектив їх подальшого розвитку, а також ускладнює порівняння різних освітніх моделей у межах історії науки.

Запропоноване дослідження спрямоване на подолання зазначених обмежень шляхом поєднання хронологічного аналізу з фазеологічним підходом у межах концепції довготривалих процесів. Використання фазеології дозволяє розглядати історію викладання археології та історії первісного суспільства як безперервний процес, у якому різні елементи та практики не зникають одночасно, а трансформуються й співіснують у межах нових констеляцій. Такий підхід створює можливість систематизації наявного емпіричного матеріалу та виявлення закономірностей трансформації викладацьких дисциплін у взаємодії з науковими й культурними контекстами.

Отже, виділення невирішених аспектів проблеми засвідчує необхідність методологічного оновлення досліджень історії викладання археології та історії первісного суспільства. Запропонована в статті модель фазового аналізу не лише заповнює наявні прогалини, а й відкриває нові перспективи для подальшого

вивчення університетського викладання як складного довготривалого процесу, що має важливе значення для розвитку історії науки та освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є обґрунтування можливості та доцільності застосування фазеологічного підходу в поєднанні з аналізом довготривалих процесів для дослідження історії викладання археології та історії первісного суспільства у стінах Харківського університету. Звернення до зазначеного методологічного інструментарію зумовлене потребою подолати обмеження традиційних хронологічних моделей, які, попри їх евристичну цінність, не дозволяють повною мірою відобразити внутрішню динаміку змін у викладацьких практиках та механізми переходу між різними етапами розвитку дисциплін.

У межах дослідження передбачається проаналізувати обмеження хронологічного підходу у вивченні історії викладання археології та історії первісного суспільства, а також показати методологічний потенціал фазеології як аналітичного інструментарію для осмислення довготривалих процесів у системі університетської освіти. Особлива увага приділяється виявленню та характеристиці основних фаз розвитку зазначених дисциплін у Харківському університеті з урахуванням співіснування та взаємодії елементів різних фаз у межах єдиного історичного процесу.

Важливим завданням статті є також аналіз ролі наукових і культурних контекстів у формуванні та трансформації викладання археології та історії первісного суспільства, а також з'ясування того, яким чином ідеологічні, методологічні та інституційні чинники впливали на зміст і структуру навчальних курсів у різні історичні періоди. Реалізація поставленої мети дозволяє не лише уточнити уявлення про історію викладання цих дисциплін у Харківському університеті, а й запропонувати конкретну методологічну модель, придатну для

аналізу інших освітніх і наукових інституцій. Таким чином, стаття спрямована на розширення сучасних підходів до вивчення історії науки й освіти та окреслення нових перспектив для подальших досліджень у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження історії викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті здійснювалося на основі поєднання хронологічного аналізу з фазеологічним підходом у межах концепції довготривалих процесів [14], [15], [16]. Така методологічна комбінація була обрана з огляду на необхідність подолання обмежень традиційних періодизаційних моделей, які фіксують послідовність подій, але не дозволяють простежити внутрішню логіку трансформацій викладацьких дисциплін у їхній динаміці. Робоча гіпотеза полягала в тому, що ключові зміни у викладанні археології та історії первісного суспільства відбувалися не у вигляді чітко окреслених розривів, а як поступові фазові переходи, у межах яких співіснували елементи різних наукових, методологічних і освітніх моделей [14, с. 3].

Емпіричний матеріал дослідження формувався з урахуванням специфіки джерельної бази, притаманної історії університетського викладання [17, с. 748-750]. Йдеться про фрагментарність відомостей, нерівномірність їх збереженості та неоднозначність датувань, що ускладнює застосування жорстких хронологічних меж. У зв'язку з цим основна увага була зосереджена не на встановленні абсолютних дат, а на виявленні стійких поєднань елементів, які визначали характер викладання в певний період. Такий підхід узгоджується з фазеологічним принципом, відповідно до якого фази формуються через констеляції процесів і практик, а не через формально окреслені часові відрізки [7 р. 24].

Початковий етап розвитку Харківського університету у фазеологічній перспективі доцільно трактувати як фазу відсутності системного викладання

археології та історії первісного суспільства за наявності окремих підготовчих елементів. Ця фаза характеризується фрагментарною присутністю відповідної проблематики в межах суміжних дисциплін, що створювало інтелектуальне підґрунтя для подальшої інституціоналізації [18, с. 45-51]. Важливо підкреслити, що у фазеологічному підході така ситуація не розглядається як «передісторія» у вузькому сенсі, а як повноцінна фаза довготривалого процесу, елементи якої зберігають значення для наступних трансформацій [7, р. 26].

Фаза появи викладання археології та історії первісного суспільства як окремих навчальних курсів не означала одномоментного переходу до нової якості викладацького процесу. Навпаки, аналіз свідчить, що нові курси формувалися шляхом поступового включення до вже існуючих освітніх практик, зберігаючи елементи попередніх методологічних установок і термінологічних схем [18, с. 49]. Така динаміка підтверджує положення фазеології про накладання фаз, коли нові елементи співіснують із попередніми в межах однієї констеляції, не витісняючи їх повністю [7, р. 25].

Подальший розвиток викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті супроводжувався процесами інституціоналізації та систематизації, що проявлялися у закріпленні навчальних курсів, формуванні стабільних програм і поступовому унормуванні методологічних підходів [18, с. 50-51]. Проте навіть на цьому етапі зміни не набували лінійного характеру. Запровадження нових наукових концепцій і підходів відбувалося паралельно зі збереженням раніших моделей викладання, які продовжували функціонувати в модифікованому вигляді. Цей процес доцільно інтерпретувати як фазовий зсув, у межах якого відбувається реконфігурація дисциплінарного знання без його повного оновлення [9, р. 4].

Особливу аналітичну цінність має розгляд періодів, пов'язаних зі змінами політичних та ідеологічних контекстів [19]. Традиційні хронологічні моделі схильні розглядати такі моменти як чіткі рубежі, однак фазеологічний аналіз дозволяє показати асинхронність інституційних змін і трансформацій викладацьких практик [20, с. 13-20]. У ряді випадків оновлення навчального змісту відбувалося із запізненням або, навпаки, передувало формальним реформам, що свідчить про складну внутрішню динаміку викладання як соціального процесу [9, р. 5].

У цьому контексті продуктивним є залучення поняття «повороту», яке використовується для позначення зміщення аналітичних ракурсів і поступової перебудови дисциплінарного знання [21, с. 297]. Застосування цього поняття до історії викладання археології та історії первісного суспільства дозволяє зафіксувати моменти, коли зміна наукових пріоритетів не супроводжувалася повною відмовою від попередніх підходів, а призводила до їх часткової переінтерпретації та включення в нові концептуальні рамки [9, р. 6].

Сучасний етап розвитку викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті може бути охарактеризований як відкрита фаза довготривалого процесу, у межах якої відбувається активна взаємодія різних методологічних моделей і викладацьких традицій. Фазеологічний підхід дозволяє розглядати цей стан не як завершальну стадію, а як динамічну конфігурацію, що зберігає елементи попередніх фаз і водночас продукує нові форми викладання. Це підтверджує тезу про те, що повне зникнення елементів ранніх фаз є тривалим і багаторівневим процесом, а не результатом одномоментних реформ [7, р. 23].

Дотримуючись вищенаведеної логіки можна виділити наступні фази розвитку викладання археології та історії первісного суспільства у стінах

Харківського університету. А) Фаза 1: відсутність викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті з зазначенням окремих елементів розвитку цих дисциплін. Б) Фаза 2: поява викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті, та їх додавання до елементів попередньої констеляції. В) Фаза 3: їх викладання стає системним на основі певним ідеологічних та політичних контекстів. Г) Фаза 4: процес трансформації їх викладання, на основі старих констеляцій з додаванням нових ідеологічних, політичних, термінологічних, тощо нововведень. Д) Фаза 5: сучасний стан перспективи розвитку.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що застосування фазеологічного підходу у поєднанні з аналізом довготривалих процесів не лише підтверджує вихідну гіпотезу дослідження, а й відкриває можливості для глибшого розуміння механізмів трансформації викладацьких дисциплін у межах університетського середовища. Запропонована інтерпретація демонструє, що історія викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті є не сумою послідовних етапів, а складним процесом, у якому зміни відбуваються через накладання фаз, реконфігурацію елементів і тривалу взаємодію наукових та культурних контекстів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було досягнуто поставлену мети, що полягала в обґрунтуванні можливості та доцільності застосування фазеологічного підходу в поєднанні з аналізом довготривалих процесів для вивчення історії викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті. Отримані результати підтверджують, що традиційні хронологічні моделі, попри їх аналітичну корисність, не забезпечують повного розуміння внутрішньої динаміки трансформацій викладацьких дисциплін і потребують методологічного доповнення.

Застосування фазеологічного підходу дозволило розглянути історію викладання археології та історії первісного суспільства як цілісний довготривалий процес, у межах якого зміни відбувалися не через радикальні розриви, а шляхом поступових фазових переходів. У ході дослідження було показано, що елементи попередніх фаз зберігалися й функціонували в модифікованому вигляді в межах наступних етапів, утворюючи складні констеляції викладацьких практик, методологічних підходів і наукових уявлень. Це дозволило подолати уявлення про лінійний і одновимірний характер розвитку викладацьких дисциплін.

Отримані результати мають важливе значення для історії науки та освіти, оскільки демонструють можливість більш глибокого аналізу процесів трансляції наукового знання в університетському середовищі. Запропонована інтерпретація дозволяє не лише уточнити історію викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському університеті, а й окреслити загальні закономірності трансформації гуманітарних дисциплін у контексті змін наукових і культурних умов. У цьому полягає наукова новизна та методологічна значущість дослідження.

Водночас слід зазначити певні обмеження проведеного дослідження. По-перше, джерельна база історії університетського викладання є фрагментарною, що ускладнює встановлення точних хронологічних меж окремих фаз і потребує обережного підходу до інтерпретації результатів. По-друге, застосування фазеологічного підходу в межах однієї освітньої інституції не дозволяє безпосередньо узагальнювати отримані висновки на інші університети без додаткових порівняльних досліджень.

Перспективи подальших досліджень пов'язані, передусім, із розширенням емпіричної бази та залученням порівняльного матеріалу з історії викладання

археології та суміжних дисциплін в інших університетських центрах. Окремим напрямом подальших студій може стати уточнення характеристик виділених фаз із урахуванням персональних наукових шкіл, освітніх програм і конкретних викладацьких практик. Застосування фазеологічного підходу в ширшому інституційному та міждисциплінарному контексті відкриває нові можливості для поглибленого аналізу історії науки й освіти як складних довготривалих процесів.

Таким чином, проведене дослідження засвідчує, що всі поставлені завдання було реалізовано, а обрана методологія виявилася продуктивною для досягнення поставленої мети. Запропонований підхід не лише розширює існуючі уявлення про історію викладання археології та історії первісного суспільства, а й створює підґрунтя для подальших наукових розвідок у цій галузі.

Список використаних джерел

1. Abadía O. *Rewriting the Past for the Changing Present*. 2023. P. 1–6.
2. Посохов С. І. *Університет і місто в Російській імперії (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.)* : монографія / С. І. Посохов. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 364 с.
3. Стельмах С. П. Інституалізація історичної науки // *Енциклопедія історії України*. Т. 3 : Е–Й. Київ : Наукова думка, 2005. С. 504–507.
4. Перехрест О. Г. *Історична хронологія : навчальний посібник* / М-во освіти України ; Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси : Відлуння, 1999. 144 с.
5. Гупан Н. М. Проблеми хронології в сучасних історико-педагогічних дослідженнях // *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 116–121.

6. Курбатов С. В. Історичний час як детермінанта творчого процесу. Київ : Інформаційні системи, 2008. 172 с.
7. Goudsblom J. Human History and Long-Term Social Processes: Toward a Synthesis of Chronology and Phaseology // *The Course of Human History* / J. Goudsblom, E. Jones, S. Mennell. Armonk ; London : M. E. Sharpe, 1996. P. 15–30.
8. Kuhn T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 1970. 210 p.
9. Braslavskiy R. G. Disciplinary Institutionalization and Reconfiguration of Sociological Theory // *Sociological Studies*. 2019. No. 10. P. 3–14.
10. Heilbron J. A Regime of Disciplines: Toward a Historical Sociology of Disciplinary Knowledge // *The Dialogical Turn: New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age*. Lanham : Rowman & Littlefield, 2004. P. 23–42.
11. Wagner P. Rethinking the History of the Social Sciences and Humanities // *World Social Science Report 2010: Knowledge Divides*. Paris : UNESCO ; ISSC, 2010. P. 191–193.
12. Frodeman R. *Sustainable Knowledge: A Theory of Interdisciplinarity*. New York : Palgrave Macmillan, 2013. 128 p.
13. Бірюк І. Г., Назимок Є. В. Міждисциплінарність у сучасному науково-педагогічному дискурсі // *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 2 (215). С. 19–23.
14. Скирда В. В. Археологічна наука в Харківському університеті (1805–1920 рр.). Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015. 164 с.
15. Кадеєв В. І., Латишева В. А., Мещеряков В. Ф., Сергеев І. П. Давня історія та антична археологія в Харківському університеті (1805–1990 рр.) // *Вісник Харківського університету*. 1991. № 357. С. 50–69.

16. Міхеєв В. К., Шрамко Б. А. Внесок учених Харківського університету в розвиток археології (1805–1990 рр.) // Вісник Харківського університету. 1991. № 357. С. 104–130.
17. Бакіров В. С., Духопельников В. М., Зайцев Б. П. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років. Харків : Фоліо, 2004. 750 с.
18. Калугін О. В. Зародження і становлення викладання археології та історії первісного суспільства у Харківському імператорському університеті (1805–1920 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2019. Вип. 52. Т. 1. С. 45–51. DOI: 10.26661/swfh-2019-52-007.
19. Lozny R. Archaeology of the Communist Era: A Political History of Archaeology of the 20th Century. New York : Springer, 2017. 364 p.
20. Калугін О. В. Розвиток та викладання археології у Харківському університеті в контексті еволюції радянської археологічної думки (друга половина 40-х – середина 60-х років ХХ століття) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Харків, 2017. С. 13–20.
21. Кузан К. Ю. Види наукових досліджень: термінологічний аналіз // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2014. Дод. 4 до вип. 31, т. III (11). С. 297.